

Course: Managerial Accounting

Lecture 3. JOB-ORDER COSTING: CALCULATING UNIT PRODUCT COSTS

Lecturer: Xusainov Shavkat

Фан: Бошқарув ҳисоби

**3 - мавзу. БУЮРТМАЛИ КАЛЬКУЛЯЦИЯ: МАҲСУЛОТ БИРЛИГИ
ХАРАЖАТЛАРИНИ КАЛЬКУЛЯЦИЯ ҚИЛИШ**

Маърузачи: Хусаинов Шавкат

МАВЗУ САВОЛЛАРИ:

- 1. Буюртмалар бўйича калкуляциялаш тавсифи**
- 2. Буюртмалар бўйича калкуляциялашга асосий ёндашув**
- 3. Тугалланмаган контрактлар бўйича фойда**

CASE

Буюртмали таннархни ҳисоблаш ҳар бир даврда индивидуал ва ўзига хос хусусиятларга эга бўлган жуда кўп турли хил маҳсулотлар ишлаб чиқарилган ҳолатларда қўлланилади.

Levi Strauss кийим-кечак фабрикаси одатда бир ой давомида эркаклар ва аёллар учун жуда кўп турли хил жинси шимлар ишлаб чиқаради. Муайян буюртма 1000 дона кўк жинси эркаклар шимдан иборат бўлиши мумкин, фасон рақами А312 бўлган 1000 жинси шимнинг бу буюртмаси иш деб аталади.

Буюртмалар бўйича харажатларни ҳисоблаш тизимида харажатлар тақсимланади ва иш жойларига тақсимланади, сўнгра иш бирликлари учун ўртача харажатларга эришиш учун иш харажатлари ишдаги бирликлар сонига бўлинади. Ушбу бирлик учун ўртача харажат маҳсулот бирлиги таннархи деб ҳам аталади.

БУЮРТМАЛАР БЎЙИЧА КАЛКУЛЯЦИЯЛАШ ТАВСИФИ

1

корхоналар фаолиятида муҳим вазифалардан бири ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг таннархини тўғри аниқлашдир.

2

Маҳсулот таннархи уни ишлаб чиқаришга қилинган бевосита харажатларнинг йиғиндисини ифодалайди.

3

Маҳсулот таннархини калкуляция қилиш ва харажатларни ҳисобга олиш бошқарув ҳисобининг асосий элементларидан бири ҳисобланади,

Маҳсулот бирлиги харажатларини ҳисоблаш

Маҳсулот таннархини калькуляция қилиш ва харажатларни ҳисобга олиш бошқарув ҳисобининг асосий унсурларидан бири ҳисобланади, чунки ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг таннархи қуйидагилар бўйича бошқарув қарорларининг қабул қилиниши учун асос бўлади:

Қандай турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, қайсиларини тўхтатиш бўйича;	Зарур ёрдамчи маҳсулотларни сотиб олиш ёки ишлаб чиқариш мақсадга мувофиқлиги тўғрисида;	Ишлаб чиқаришни режалаштирилаётган маҳсулотга нарх белгилаш борасида;	Ишлаб чиқаришни янги техника билан жиҳозлаш бўйича ва ҳ.к.
--	--	---	--

Харажатларни тақсимлаш деганда, корхона фаолиятида вужудга келган харажатларни аниқ объектлар бўйича гуруҳлаш жараёни тушунилади

Бунда харажатларни тақсимлаш жараёни икки босқичда амалга оширилади:

- харажатларни улар вужудга келган марказлар бўйича тўплаш;
- харажатларни маҳсулот турлари бўйича тақсимлаш.

Харажатлар объекти сарфланган харажатлар ҳисобга олиниши зарур бўлган ташкилий бўлимдир.

Бошқарув ҳисобида таннарх қуйидаги асосий объектлар бўйича аниқланади:

- алоҳида бўлинмалар бўйича;
- алоҳида маҳсулот турлари бўйича.

Boshqaruv hisobi / Pardayev A., Pardayev B. / T.:
G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi., 2019

Маҳсулот бирлиги харажатларини ҳисоблаш

Ишлаб чиқариш
корхоналарида
харажатлар
ҳисобини турли
усуллар билан
ташкил этиш
мумкин.

- 1) Харажатларни баҳолаш усули бўйича;
- 2) Ишлаб чиқаришнинг технологик жараёнларига нисбатан харажатлар нисбати бўйича;
- 3) Харажатларни маҳсулот таннархига киритишнинг тўлиқлиги бўйича

Калкуляция бирлиги - бу калкуляция объекти ўлчовидир. Уни танлаш маҳсулотни тайёрлаш хусусиятлари, номенклатура кенглиги, ўлчашда қўлланадиган бирликлар, амалдаги андозалар ва ишлаб чиқиладиган маҳсулотнинг техник шартларига боғлиқ бўлади.

Калкуляция объектларини белгилашда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар турларига мувофиқ уларнинг номи, ёғлилик даражаси ва идишнинг турига қаралади.

Масалан, бир метр сиғимдаги қоғоз идишдаги 3,2% ёғлиликка эга сут, 0,5 метр сиғимдаги полиетилен идишдаги 20% ёғлиликдаги сметана, 250г. оғирликдаги ўрама қоғозли ёғсизлантирилган творог ва ҳ.к.

Харажатларни тақсимлаш деганда

- корхона фаолиятида вужудга келган харажатларни аниқ объектлар бўйича гуруҳлаш жараёни тушунилади.

Харажатлар объекти

- ташкилий тузилма, шартнома ёки бошқа ҳисоб бирлиги ҳисобланиб, ундан харажатлар тўғрисида маълумотлар олинади ва у орқали жараёнлар, маҳсулотлар таннархи ўлчанади.

Харажатлар маркази

- бу ташкилий бирлик ёки фаолият доираси бўлиб, айнан шу ерда маҳсулот ишлаб чиқариш билан боғлиқ барча харажаталар тўғрисидаги маълумотларни тўплаш мақсадга мувофиқдир.

Маҳсулот бирлиги харажатларини ҳисоблаш

Ривожланган мамлакатлар амалиётида, корхоналарда ишлаб чиқарилаётган маҳсулот бирлиги таннархини ҳисоблашнинг учта усулидан:

Барча харажатларни ҳисобга олиб ҳисоблаш усули;

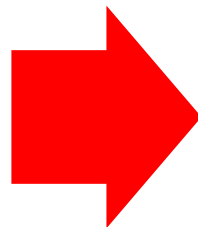
Фақат ўзгарувчан харажатларни ҳисобга олиб ҳисоблаш усули;

Норматив харажатларни киритган ҳолатда таннархни ҳисоблаш усули

Маҳсулот бирлиги харажатларини ҳисоблаш

Харажатларни ҳисобга олишнинг “тўлиқ харажатлар” усули корхонада ишлаб чиқарилаётган маҳсулот бирлигининг тўлиқ таннархи қанчани ташкил қилганлигини билдиради.

Бу шу корхонада молиявий ҳисобни юритиш, солиқ муносабатларини ташкил қилиш ва ҳисоб-китобларни олиб бориш, шунингдек, молиявий ҳисоботларни тузиш имкониятини яратади.

Маҳсулот бирлиги харажатларини ҳисоблаш

Корхонада бошқарув ҳисобини ташкил қилиш ва юритиш учун, албатта, ана шу корхонада ишлаб чиқарилаётган маҳсулот бирлигининг таннархини “ўзгарувчан харажатлар” усули орқали ҳисоблаш ҳам жорий қилиниши лозим бўлади.

Истеъмолчиларнинг манфаатлари нуқтаи назаридан келиб чиқиб, меъёрий миқдордаги маҳсулотлар ишлаб чиқарилаётган корхонларда ишлаб чиқарилаётган маҳсулот бирлигининг таннархини ҳисоблашда “норматив харажатлар” усулидан фойдаланилади.

I. Умумий харажат формуласи қуйидагича:

Умумий харажат = Ишлаб чиқариш харажатлари + Сотиш харажатлари

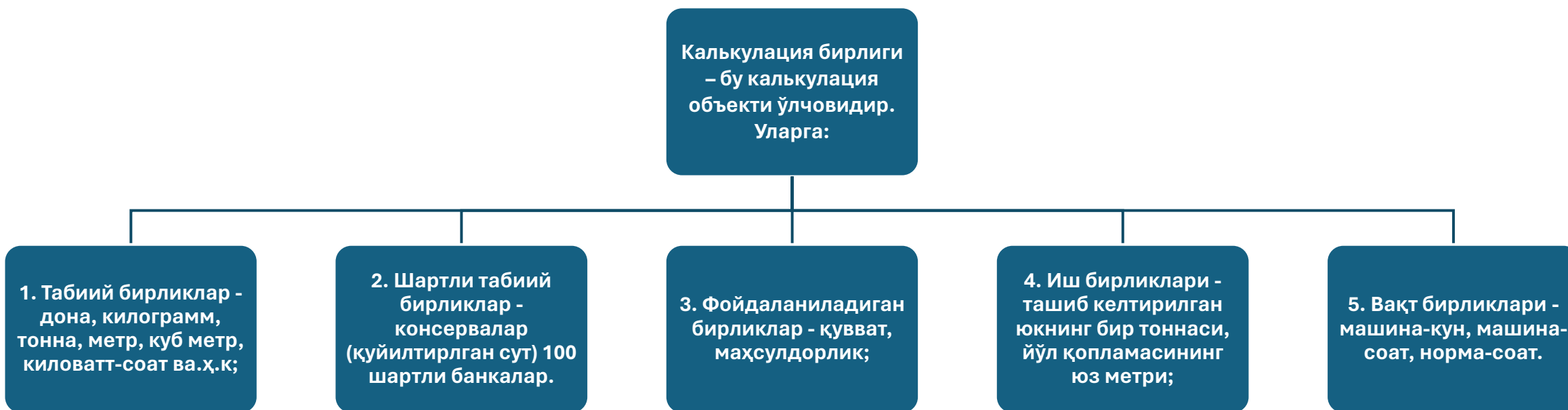
Бу ерда:

- Ишлаб чиқариш харажатлари** = Хом-ашё + Энергия + Амортизация + Ишлаб чиқариш ходимларининг иш ҳақи + Маъмурий ва бошқа ходимларнинг иш ҳақи + Иш ҳақидан ушлаб қолишлар
- Сотиш харажатлари** = Сотиш хизмати + Транспорт + Бошқа харажатлар

II. Маҳсулот бирлигининг таннархини ҳисоблаш формуласи қуйидагича:

$$MB_t = \frac{\text{Ишлаб чиқариш таннархи}}{\text{Тайёр маҳсулотлар сони}}$$

Маҳсулот таннархини аниқлашда калькуляцион бирликни аниқ белгилаш лозим.

Маҳсулот таннархини калькуляция қилишнинг қуйидаги усуллари мавжуд:

Норматив усули;

Жараёнли усул;

Буюртмали усул;

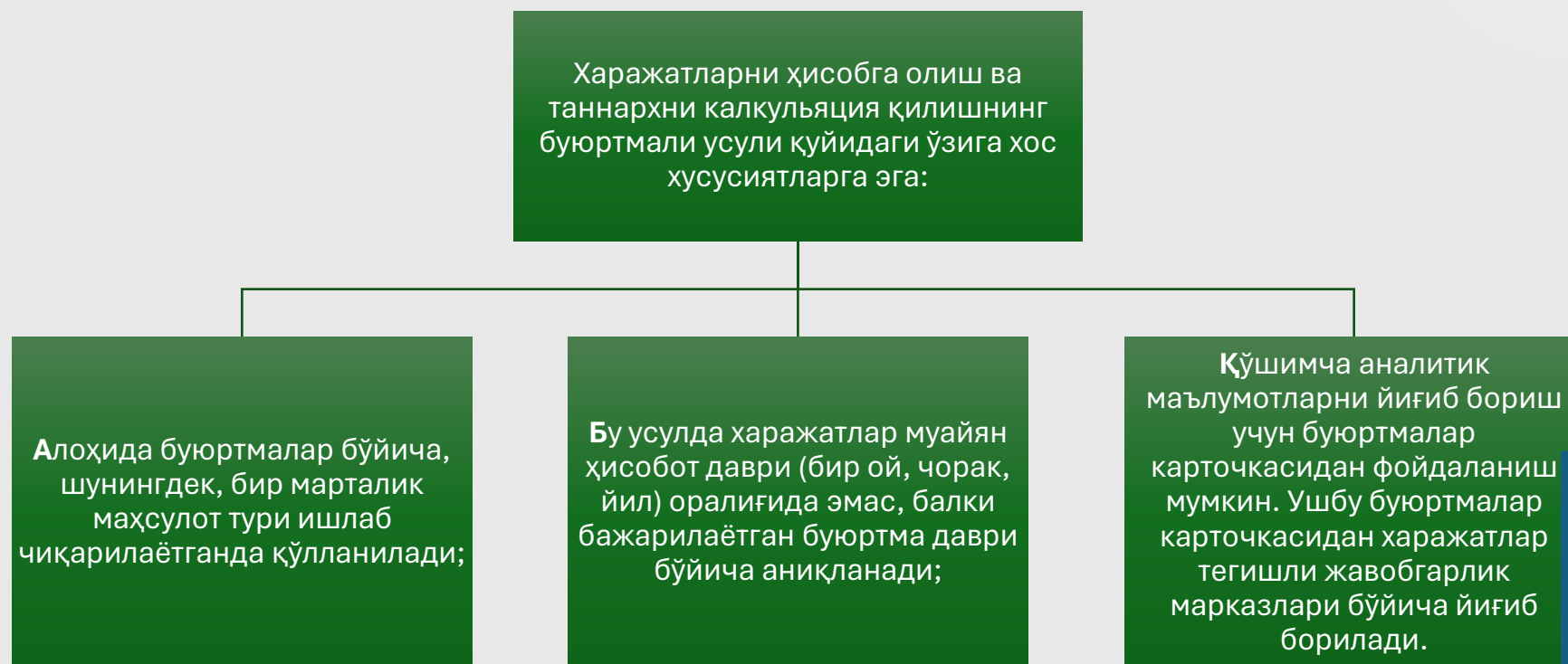
Тўлиқ таннарх усули;

Маржинал харажатларни умумлаштириш усули;

Харажатларни мутоносиб тақсимлаш усули;

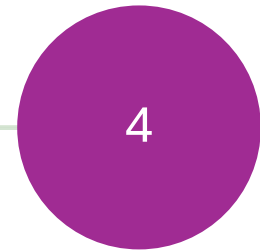
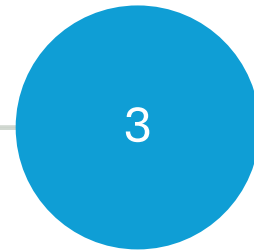
Аралаш усули.

Буюртмали усулнинг моҳияти, бир ёки бир неча хилдаги маҳсулотларнинг унча катта бўлмаган туркумини тайёрлашда ҳар бир буюртма бўйича алоҳида харажатлар ҳисобини амалга оширилади.

Буюртмали усулда умумишлаб чиқариш харажатлари махсус усуллар бўйича аниқланади ва маҳсулот таннархига олиб борилади. Умумишлаб чиқариш харажатларини тақсимлашнинг энг муқобил усули норматив коэффициентлар усулидир.

Бу усулда барча бевосита харажатлар ишлаб чиқарилган ёки бажарилган буюртма бирлигига олиб борилади.

Коэффициентларни ҳисоблаш уч босқичда амалга оширилади:

умумишлаб чиқариш харажатлари режасининг йиллик бюджети тузилади;

харажатларнинг умумий суммаси режалаштирилаётган ишлаб чиқариш ҳажмига қараб аниқланади. Бунда ходимларнинг меҳнат ҳақи, сарфланган киши соат, сарфланган машина-соат ва ҳ.к;

режалаштирилаётган ҳисобот даври учун аниқланган умумишлаб чиқариш харажатлари суммаси режалаштирилган ишлаб чиқариш ҳажмига бўлинади.

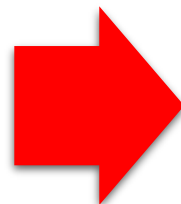
Буюртмали усули: умумий шарҳ

Буюртма бўйича харажатларни ҳисоблаш тизимлари қуйидаги ҳолларда қўлланилади:

- Ҳар бир даврда (йилда) жуда кўп турли хил маҳсулотлар ишлаб чиқарилади.
- Маҳсулотлар буюртма асосида ишлаб чиқарилади.
- Ҳар бир буюртманинг ўзига хос хусусияти ҳар бир иш учун харажатларни кузатиш (ҳисоблаш) ёки тақсимлашни ва ҳар бир иш (топшириқ) учун харажатлар ҳисобини юритишни талаб қилади.

Буюртма таннархи: мисоллар

Буюртма таннархини
қўллаш қуйидагиларни
ўз ичига олади:

Bunday kompaniyalarga misollar

- **Boeing** (самолёт ишлаб чиқариш)
- **Bechtel International** (кенг миқёсдаги қурилиш)
- **Vistaprint** (ташриф картаси дизайнери, принтер, жўнатувчи)

Маҳсулот (иш, хизмат)лар таннархини ҳисоблашнинг буюртмали усулида калкуляция объекти бўлиб муайн миқдордаги маҳсулотни ишлаб чиқариш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш)га олинган буюртма ҳисобланади.

Маҳсулотни ишлаб чиқариш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш)да асосий бухгалтерия ҳисоби ҳужжати бўлиб, буюртмачи ва ишлаб чиқарувчи ўртасида тузилган шартнома ҳисобланади.

Мазкур шартномада қуйидагилар ўз ифодасини топади: шартнома объекти, шартнома субъектлари ва уларнинг манзиллари, маҳсулот (иш, хизмат)нинг ҳажми ва юклаб жўнатиш (қабул қилиб олиш) муддати, шартнома баҳоси, тўлов шакллари ва бошқалар.

БУЮРТМА ХАРАЖАТЛАРИ

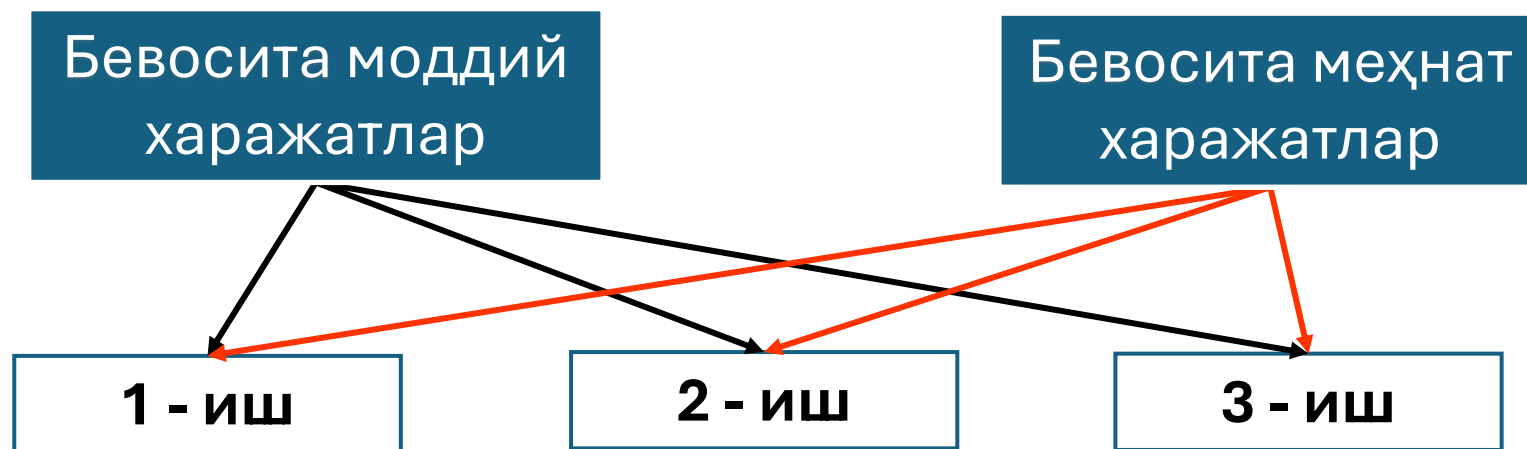
- Маҳсулот (иш, хизмат)лар таннархини ҳисоблашнинг буюртмали усулида калкуляция объекти бўлиб муайн миқдордаги маҳсулотни ишлаб чиқариш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш)га олинган буюртма ҳисобланади.
- Маҳсулотни ишлаб чиқариш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш)да асосий бухгалтерия ҳисоби ҳужжати бўлиб, буюртмачи ва ишлаб чиқарувчи ўртасида тузилган шартнома ҳисобланади.
- Мазкур шартномада қуйидагилар ўз ифодасини топади: шартнома объекти, шартнома субъектлари ва уларнинг манзиллари, маҳсулот (иш, хизмат)нинг ҳажми ва юклаб жўнатиш (қабул қилиб олиш) муддати, шартнома баҳоси, тўлов шакллари ва бошқалар.

Boshqaruv hisobi / Pardayev A., Pardayev B. / T.: G'G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi., 2019

Буюртма калькуляцияси - харажатлар оқими 1

Иш бажарилганда ҳар бир ишни бажарилиш давомида бевосита моддий ва бевосита меҳнат харажатларини киради.

Бевосита харажатлар

Буюртма харажатлари - харажатлар оқими 2

Қўшимча харажатлар, шу жумладан билвосита материаллар ва билвосита меҳнат, тўғридан-тўғри ҳар бир иш учун эмас, балки барча ишларга тақсимланади.

Бевосита харажатлар

Бевосита моддий
харажатлар

Бевосита меҳнат
харажатлар

Билвосита харажатлар

Қўшимча ишлаб чиқариш
харажатлари

1 - иш

2- иш

3 - иш

Managerial Accounting. 17th Edition / Ray
H. Garrison, Eric W. Noreen, Peter C.
Brewer / Published by McGraw-Hill
Education, 2021

Товарларни ишлаб чиқариш учун буюртма ишлаб чиқариш бўлими томонидан амалга оширилади.

Яратилган буюртма асосида устахоналар иш бошлайди. Буюртмада ишлаб чиқариш вақтлари ҳам кўрсатилган.

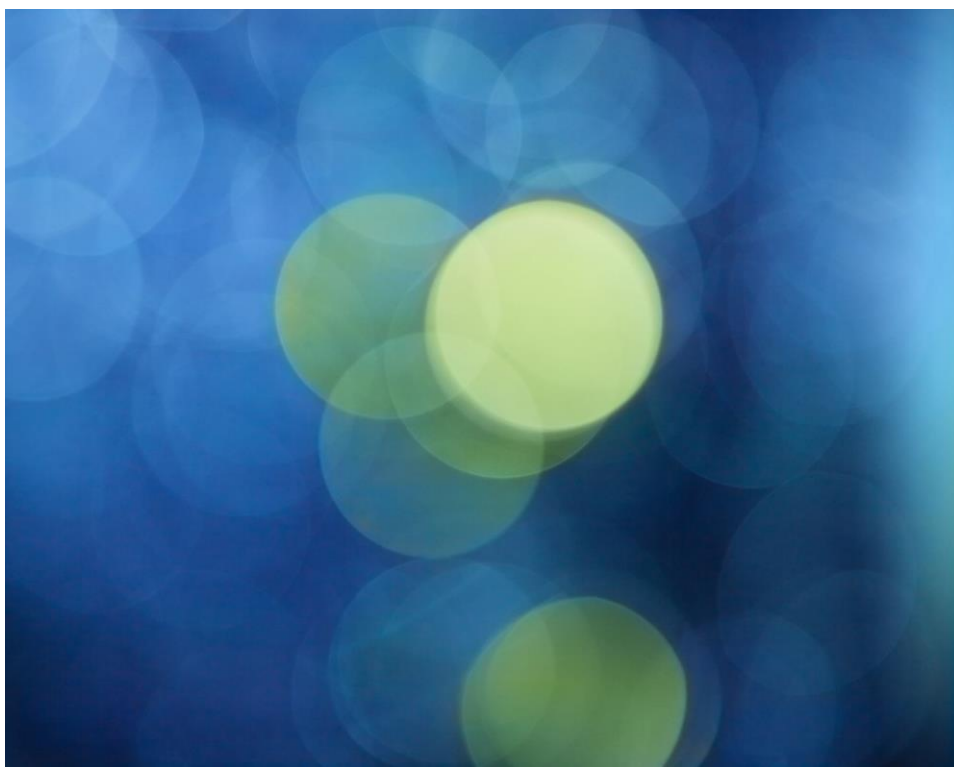

Бу бирламчи ҳужжатларда, шунингдек, иш билан боғлиқ харажатлар тўғрисидаги ҳужжатларда кўрсатилиши керак.

Буюртма асосида бухгалтерия бўлими аналитик ҳисоб картасини ишлаб чиқаради. Кейин буюртмага ноёб код берилади.

- Буюртма бўйича усулда битта буюртма харажатларни ҳисобга олиш объекти ҳисобланади.
- Тўғридан-тўғри харажатлар алоҳида моддалар бўлимида моддалар бўйича қайд этилади.
- Бирламчи маълумотлар қайта ишлангач, тўғридан-тўғри харажатлар аналитик бухгалтерия карталарига жойлаштирилади.

Агар ушбу
шартлар
бажарилса,
буюртмали
усулга
тегишли
бўлади:

- Индивидуал ёки кичик ишлаб чиқариш.
- Ишлаб чиқаришни ҳар қандай босқичда тўхтатилиши мумкин.
- Ишлаб чиқариш жараёни ва иш даври ўхшаш.
- Буюртма устида ишлаш ҳисобот бериш вақтидан кўпроқ вақт талаб этади.

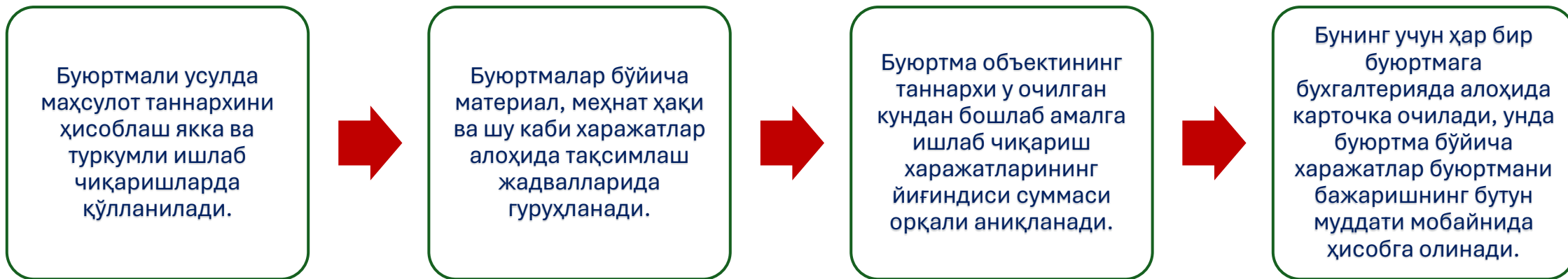
БУЮРТМАЛИ УСУЛ

Буюртмали усул қуйидаги афзалликларга эга:

Ушбу усул буюртмалар орасидаги харажатларни солиштириш имконини беради. Унга асосланиб, сиз буюртмаларни рентабеллигига қараб назорат қилиш мумкин.

- Қайси ишлар энг кўп харажатларни ўз ичига олишини аниқлашингиз мумкин.
- Харажатларни режалаштириш учун асосни шакллантириш. Харажатларни назорат қилиш учун маълумотларни тўплаш қобилияти.
- Бунинг учун сиз тахминий ва ҳақиқий қийматлар ўртасидаги оғиш даражасини ҳисоблашингиз керак.

<https://assistentus.ru/buhuchet/pozakaznyj-metod-ucheta-zatrat/>

Буюртмани бажариш даврида харажатлар тугалланмаган ишлаб чиқариш сифатида ҳисобга олинади.

Маҳсулот ишлаб чиқариш жараёни тугайдан кейин карточка ёпилади ва буюртмани бажаришга кетган харажатлар ҳисоблаб чиқилади.

Бу харажатлардан қайтарилган чиқиндилар, тузатиб бўлмайдиган брак ва фойдаланилмаган материалларни омборга қайтариш харажатлари чиқариб ташлангач, буюртма бўйича ишланган маҳсулотнинг ҳақиқий таннархи келиб чиқади.

Агар буюртмага мувофиқ бир неча хил буюм тайёрланса, ҳақиқий харажатлар суммасини ишлаб чиқарилган маҳсулот миқдорига калкуляция моддалари бўйича бўлиш билан бир бирлик маҳсулотнинг **таннархи** аниқланади.

Бевосита харажатлар бирламчи ҳужжатлар асосида цехлар ва буюртмалар бўйича ҳисобга олинади. Бунда ҳар бир буюртма учун алоҳида бирламчи ҳужжатлар расмийлаштирилади.

Билвосита харажатлар корхонада мутаносиб равишда қабул қилинган тақсимот базасига биноан тақсимлаш йўли билан маҳсулотлар таннархига киритилади.

<https://assistentus.ru/buhuchet/pozakaznyj-metod-ucheta-zatrat/>

Мисол: «Садаф» АЖ буюртмалар бўйича тикув машинаси ва музлатгич ишлаб чиқаради. Буюртмачилар томонидан корхонага **6** та тикув машинаси ва **8** та музлатгичга буюртма берилган. Буюртмалар бажариб бўлинган. Бир дона буюртманинг ҳақиқий таннархини аниқлаш зарур.

Буюртмалар тўғрисида қуйидаги маълумотлар мавжуд:

- **Моддий харажатлар амалга оширилди:**
  - тикув машиналари учун - **288000** сўм;
  - музлатгичлар учун - **768000** сўм.
- **Ходимларга меҳнат ҳақи тўланди:**
  - тикув машиналари учун - **153600** сўм;
  - музлатгичлар учун - **409600** сўм.
- **Буюртмалар бўйича умумишлаб чиқариш харажатлари ҳисобланди.**
  - тикув машиналари учун - **38400** сўм;
  - музлатгичлар учун - **102400** сўм.
- **Ишлаб чиқариш жараёнига сарфланган жами харажатлар:**
  - тикув машиналари учун - **288000+153600+38400=480000** сўм;
  - музлатгичлар учун - **768000+409600+102400=1280000** сўм.

Ушбу маълумотлар бўйича бир дона буюртманинг таннархи қуйидагича бўлади:

- **Тикув машинаси учун** - $480000/6=80000$ сўм;
- **Музлатгичлар учун** - $1280000/8=160000$ сўм.

Буюртмалар бўйича калкуляциялар якка тартибда ишлаб чиқаришда маҳсулотнинг такрорланмайдиган ёки камдан-кам такрорланадиган турларини ишлаб чиқаришда қўлланилади. Бу усулда барча харажатлар алоҳида бўлинмалар ёки ҳисобот даври бўйича эмас, балки ҳар бир буюртма бўйича тўпланади.

Корхонада битта «Тугалланмаган ишлаб чиқариш» смети юритилади ва шу смети бўйича деталлаштириш (тафсиллаштириш) ва таҳлилий ахборот буюртмалар карточкаларида олиб борилади.

Аниқ бир буюртмани бажаришга барча бўлинмалар бўйича харажатлар айти шу карточкаларда тўпланади. Асосий тавсифлари:

Кўп буюртмалар белгиланган давр давомида бажарилади;

Ишлаб чиқариш материалларига, ишлаб чиқаришда банд бўлган ишчиларнинг меҳнатига ҳақ тўлаш харажатлари ва ишлаб чиқариш устама харажатлари ҳар бир буюртма бўйича йиғилади;

Буюртма бўйича карточка асосий хужжат ҳисобланади;

Харажатлар буюртмалар бажарилишига қараб ҳисобдан чиқарилади.

Иш харажати жадвали

JOB COST SHEET

Job Number: 2847   Date Initiated: March 2
 Department: Milling   Date Completed:
 Item: Special order coupling   Units Completed:
 For Stock:

Direct Materials		Direct Labor		Manufacturing Overhead			
Req. No.	Amount	Ticket	Hours	Amount	Hours	Rate	Amount
14873	\$660	843	5	\$90			

Cost Summary		Units Shipped		
	\$	Date	Number	Balance
Direct Materials	\$			
Direct Labor	\$			
Manufacturing Overhead	\$			
Total Product Cost	\$			
Unit Product Cost	\$			

Тўғридан-тўғри материаллар харажатини ҳисоблаш - 1-қисм

Materials Requisition Number: 14873   Date: March 2
 Job Number to Be Charged: 2847
 Department: Milling

Description	Quantity	Unit Cost	Total Cost
M46 Housing	2	\$124	\$248
G7 Connector	4	\$103	412
			\$660

Тўғридан-тўғри материаллар харажатини ҳисоблаш - 2-қисм

JOB COST SHEET

Job Number: 2847   Date Initiated: March 2
 Department: Milling   Date Completed:
 Item: Special order coupling   Units Completed:
 For Stock:

Direct Materials		Direct Labor		Manufacturing Overhead			
Req. No.	Amount	Ticket	Hours	Amount	Hours	Rate	Amount
14873	\$660	843	5	\$90			

Cost Summary		Units Shipped		
	\$	Date	Number	Balance
Direct Materials	\$			
Direct Labor	\$			
Manufacturing Overhead	\$			
Total Product Cost	\$			
Unit Product Cost	\$			

Тўғридан-тўғри меҳнат (ишчи кучи) харажатларини ҳисоблаш

Time Ticket No.	843	Date	March 3
Employee	Mary Holden	Station	4

Started	Ended	Time Completed	Rate	Amount	Job Number
7:00	12:00	5.0	\$18	\$90	2B47
12:30	2:30	2.0	18	36	2B50
2:30	3:30	1.0	18	18	Maintenance
Totals		8.0		\$144	

Буюртма харажатларининг ҳисоби

Job Number	2B47	Date Initiated	March 2
Department	Milling	Date Completed	
Item	Special order coupling	Units Completed	
For Stock			

Direct Materials		Direct Labor			Manufacturing Overhead		
Req. No.	Amount	Ticket	Hours	Amount	Hours	Rate	Amount
14873	\$660	843	5	\$90			

Cost Summary		Units Shipped		
	\$	Date	Number	Balance
Direct Materials	\$			
Direct Labor	\$			
Manufacturing Overhead	\$			
Total Product Cost	\$			
Unit Product Cost	\$			

Ишлаб чиқаришга қўшимча харажатларни қайд этиш

JOB COST SHEET

Job Number: 2B47 Date Initiated: March 2
 Department: Milling Date Completed: March 8
 Item: Special order coupling
 For Stock: Units Completed: 2

Direct Materials			Direct Labor		Manufacturing Overhead		
Req. No.	Amount	Ticket	Hours	Amount	Hours	Rate	Amount
14873	\$ 660	843	5	\$ 90	27	\$20/DLH	\$540
14875	506	846	8	136			
14912	238	850	4	60			
	<u>\$1,404</u>	851	10	160			
			27	\$446			

Cost Summary		Units Shipped		
	Amount	Date	Number	Balance
Direct Materials	\$ 1,404			
Direct Labor	446	March 8	—	2
Manufacturing Overhead	540			
Total Product Cost	<u>\$ 2,390</u>			
Unit Product Cost	<u>\$ 1,195*</u>			

*\$2,390 ÷ 2 units = \$1,195 per unit.

Ишнинг умумий қийматини ҳисоблаш

JOB COST SHEET

Job Number: 2B47 Date Initiated: March 2
 Department: Milling Date Completed: March 8
 Item: Special order coupling
 For Stock: Units Completed: 2

Direct Materials			Direct Labor		Manufacturing Overhead		
Req. No.	Amount	Ticket	Hours	Amount	Hours	Rate	Amount
14873	\$ 660	843	5	\$ 90	27	\$20/DLH	\$540
14875	506	846	8	136			
14912	238	850	4	60			
	<u>\$1,404</u>	851	10	160			
			27	\$446			

Cost Summary		Units Shipped		
	Amount	Date	Number	Balance
Direct Materials	\$ 1,404			
Direct Labor	446	March 8	—	2
Manufacturing Overhead	540			
Total Product Cost	<u>\$ 2,390</u>			
Unit Product Cost	<u>\$ 1,195*</u>			

*\$2,390 ÷ 2 units = \$1,195 per unit.

Маҳсулот бирлиги таннархини ҳисоблаш

JOB COST SHEET

Job Number: 2B47 Date Initiated: March 2
 Department: Milling Date Completed: March 8
 Item: Special order coupling
 For Stock: Units Completed: 2

Direct Materials			Direct Labor		Manufacturing Overhead		
Req. No.	Amount	Ticket	Hours	Amount	Hours	Rate	Amount
14873	\$ 660	843	5	\$ 90	27	\$20/DLH	\$540
14875	506	846	8	136			
14912	238	850	4	60			
	<u>\$1,404</u>	851	10	160			
			27	\$446			

Cost Summary		Units Shipped		
	Amount	Date	Number	Balance
Direct Materials	\$ 1,404			
Direct Labor	446	March 8	—	2
Manufacturing Overhead	540			
Total Product Cost	<u>\$ 2,390</u>			
Unit Product Cost	<u>\$ 1,195*</u>			

*\$2,390 ÷ 2 units = \$1,195 per unit.

БУЮРТМАЛАР БЎЙИЧА КАЛКУЛЯЦИЯЛАШГА АСОСИЙ ЁНДАШУВ

Харажатларни аниқ бир буюртмага ўтказиш учун қуйидаги амалларни ажратиш мумкин:

1. Буюртмани харажатлар объекти сифатида аниқлаш.
2. Буюртма билан боғлиқ харажатларни (материаллар, асосий меҳнат) аниқлаш.
3. Буюртмага устама сарфларни тақсимлаш учун базани танлаш.
4. Устама сарфларни тақсимлаш базасига киритиш.
5. Устама сарфларни тақсимлаш ставкасини ҳисоблаш.
6. Устама сарфларни тақсимлаш ставкасидан фойдаланиб, устама сарфларни буюртмага ўтказиш.
7. Буюртма бўйича умумий харажатларни (материаллар, меҳнат, ишлаб чиқариш устама сарфларини) аниқлаш.

БУЮРТМАЛАР БЎЙИЧА КАЛЬКУЛЯЦИЯЛАШГА АСОСИЙ ЁНДАШУВ

Меҳнат ва материаллар каби тўғридан-тўғри сарфланган харажатлар маҳсулот ёки хизматнинг аниқ бир турига бевосита ўтказилиши мумкин.

- Умумий ишлаб чиқариш харажатлари фақат махсус сунъий усуллар ёрдамида маҳсулот турларига тақсимланиши мумкин.

Уларни ҳисобдан чиқариш чоғида умумий ишлаб чиқариш сарфларини ҳар бир бўлинма ёки фаолият юритаётган объект учун белгиланган меъёрий ставкалардан фойдаланадилар.

- Буюртмалар бўйича калкуляция полиграфия саноатида, кemasозликда, консалтинг компанияларида қўлланилади.

Норматив усули

Норматив усулдан самарали фойдаланиш учун қуйидаги шартлар бажарилиши лозим:

- Ресурсларнинг барча турлари бўйича норматив асосни аниқлаш;
- Норматив калькуляцияларни олдиндан тузиш;
- Харажатларни келиб чиқиш жойлари, нормалардан четланишларнинг айбдорлари ва нормалар ўзгариши сабаблари бўйича ишлаб чиқариш харажатларини қайд этувчи бирламчи ҳужжатларни ишлаб чиқиш.

Норматив усули

омбор хўжалигини тўғри ташкил этишни ҳам талаб қилади. Бунда омборни оғирлик ўлчов бирликлари билан таъминлаш, ишлаб чиқариш бўлинмаларини эса- сув, газ-буғ, электр токини истеъмол қилиш учун ўлчов асбоблари билан таъминлашдан иборат.

Boshqaruv hisobi / Pardayev A., Pardayev B. / T.: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi., 2019

НОРМАТИВ УСУЛИ

Бир дона ишлаб
чиқарилган маҳсулотга
тўғри келадиган
норматив харажатлар
қуйидаги
элементлардан иборат
бўлади:

Норматив усулда норматив харажатлар билан
ҳақиқий харажатлар ўртасида юзага келадиган фарқ
четланиш деб аталади.

- Бевосита норматив моддий харажатлар;
- Бевосита моддий харажатларнинг норматив миқдори;
- Норматив иш вақти;
- Иш вақтининг нормаллаштирилган ставкаси;
- Ўзгарувчан умумишлаб чиқариш харажатларнинг норматив коэффиценти;
- Доимий умумишлаб чиқариш харажатларнинг норматив коэффиценти.

Boshqaruv hisobi / Pardayev A., Pardayev B. / T.: G'G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi., 2019

Норматив усули

Норматив усулининг афзаллиги - унда ҳисоб-китобларнинг оддийлигидадир.

Қуйидаги сабабларни унинг камчиликларига киритиш мумкин:

фойдаланилган заҳиралар миқдори ва уларга қўйилган баҳолар (қийматлар) назорати учун меъёрларнинг мавжуд эмаслиги;

четланиш сабаблари, унинг айбдорлари, жойини аниқлаш ва таҳлил этиш имкониятининг йўқлиги;

ишлаб чиқариш жараёнида харажатлар ҳисоб-китоблари фақат ҳисобот даври охирида ўтказилиши мумкин.

ТАҚСИМЛАШ СТАВКАСИНИ АНИҚЛАШ:

Йиллик бюджетни, умумий ишлаб чиқариш сарфлари режасини тузиш.

- Умумий ишлаб чиқариш сарфларининг тахмин қилинган миқдорини ҳисоблаш. Харажатлар динамикаси ва ишлаб чиқаришнинг назарда тутилган ҳажми асосида амалга оширилади. Бу операцияни келгуси ҳисобот даврига ҳар бир ишлаб чиқариш бўлинмаси учун бажариш зарур.

Умумий ишлаб чиқариш сарфларини тақсимлаш базасини танлаш.

- Бунинг учун ишлаб чиқариш фаолиятининг бирор улчагичидан (мезонидан) масалан, ишланган киши соат сонидан, машина-соат миқдоридан, ишлаб чиқаришда банд бўлган ишчиларга ҳисобланган иш ҳақи суммасидан фойдаланиб, ишлаб чиқариш умумий сарфлари билан тайёр маҳсулот ҳажми ўртасидаги боғлиқлик аниқланади. Танланган база ишлаб чиқариш умумий сарфларини ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг ҳажми билан боғлиқ бўлиши керак.

Келгуси даврга прогноз қилинган умумий ишлаб чиқариш сарфлари.

- Келгуси даврга прогноз қилинган умумий ишлаб чиқариш сарфлари миқдорини ишлаб чиқаришнинг прогноз қилинган ва танланган тақсимлаш базаси кўрсаткичларида (соатлар, долларлар) ифодаланган миқдорига тақсимлаш. Бу операция натижасида ишлаб чиқариш умумий сарфларини тақсимлашнинг меъёрий ставкаси олинади.

Ишлаб чиқариш умумий сарфлари ана шу ставкадан фойдаланиб, маҳсулотнинг ҳар бир турига ўтказилади, бунинг учун тақсимлаш базаси кўрсаткичинини ҳақиқий қиймати тақсимлашнинг меъёрий ставкасига кўпайтирилади. Бу сумма материаллар сарфига ва ишлаб чиқариш ишчиларига ҳисобланган меҳнат ҳақига қўшилади.

Натижада маҳсулотнинг ҳисобланган таннархи келиб чиқади, унда фақат иккита ҳақиқий элемент бўлади, ишлаб чиқариш умумий сарфлари тақсимлашнинг меъёрий базаси асосида маҳсулотга ўтказилган бўлади.

Ҳисобот даври охирида умумий ишлаб чиқариш харажатлари счегида охириги қолдиқ маълум бўлади, яъни ҳақиқатан қилинган ишлаб чиқариш умумий сарфлари билан маҳсулот таннархига ўтказилган сарфлар ўртасидаги тафовут аниқланади. Ортиқча тақсимланган ишлаб чиқариш умумий устама сарфлари «Сотилган маҳсулот таннархи» счегининг дебетига ўтказилади.

Ҳақиқий ва меъёрий калкуляциялаш усулларидаги фарқлар

Ҳақиқий калкуляциялашда ҳақиқий харажатлар: бевосита материаллар, бевосита меҳнат ва ишлаб чиқариш устама сарфларидан фойдаланилади.

Меъёрий калкуляциялашда ҳақиқий харажатлар: бевосита материаллар, бевосита меҳнатдан фойдаланилади, ишлаб чиқариш устама сарфлари эса устама сарфлар база мезонининг ҳақиқий миқдорига кўпайтирилиб, устама сарфларни тақсимлашнинг режа ставкасидан фойдаланиб, буюртмаларга ўтказилади.

Ҳақиқий ва меъёрий
калькуляциялаш усулларидаги
фарқлар

	Материалларни харид қилиш ва фойдаланиш		
(1)	Материаллар	25 000	
	Тўлаш учун счетлар		25 000
	<i>Бир ой давомида харид қилинган материалларни ёзиш учун</i>		
(2)	Тугалланмаган ишлаб чиқариш	20 000	
	Материаллар		20 000
	<i>Ишлаб чиқаришда фойдаланилган асосий материалларни ёзиш учун</i>		
(3)	Ишлаб чиқариш устама сарфлари	3 000	
	Материаллар		3 000
	<i>Ишлаб чиқаришда ёрдамчи материаллардан фойдаланишни ёзиш учун</i>		
	Меҳнат сарфи		
(4)	Тугалланмаган ишлаб чиқариш	70 000	
	Ҳисобланган иш ҳақи		70 000
	<i>Бевосита меҳнат сарфини ёзиш учун</i>		
(5)	Ишлаб чиқариш устама сарфлари	2 500	
	Ҳисобланган иш ҳақи		2 500
	<i>Билвосита меҳнат сарфини ёзиш учун</i>		
	Ҳақиқий ва тақсимланган устама сарфлар		
(6)	Ишлаб чиқариш устама сарфлари	5 500	
	Тўланадиган счетлар		1 000
	Тўланган амортизация - заводники		4 000
	Тўланган суғурта бўнаги		500
	<i>Ҳақиқий устама сарфларни ёзиш учун</i>		

Компания нормал калкуляциялашдан фойдаланади ва устама сарфларнинг режадаги 0,5 ш.б./меҳн-соат ставкасидан фойдаланишди. Жами 21 000 меҳн-соат ишланган. Жами 10 500 ш.б. (21 000 x 0,5) тақсимланган

(7)	Тугалланмаган ишлаб чиқариш	10 500	
	Тақсимланган устама сарфлар		10500
	Устама сарфлар тақсимланишини ёзиш учун		
	Буюртманинг тугалланиши		
(8)	Тайёр маҳсулот	80 000	
	Тугалланмаган ишлаб чиқариш		80 000
	Ишлаб чиқарилган маҳсулот таннархини ёзиш учун		

Тақсимланмаган (ортиқча ўтказилган) устама сарфларни ҳисобдан чиқариш.

Ҳақиқий устама сарфлар ((3), (5), (6)проводкалари)			
	Билвосита материаллар		3 000
	Билвосита меҳнат		2 500
	Бошқалар		5 500
	Жами		11 000
	Тақсимланган устама сарфлар		10 500
	Тақсимланмаган устама сарфлар		500

Компания тақсимланмаган (ортиқчаси билан ўтказилган) устама сарфларни сотилган маҳсулот таннархига киритади.

(9)	Сотилган маҳсулот таннархи	500	
	Ишлаб чиқариш устама сарфлари		500

Boshqaruv hisobi / Pardayev A.,
Pardayev B. / T.: G'G'ulom nomidagi
a ijodiy uyi., 2019

Тугалланмаган контрактлар бўйича фойдани аниқлаш

Узоқ муддатли контракт-одатда муддати бир йилдан ортиқ контрактдир. Контрактлар бўйича журнал проводкалари. Контракт таннархини калкуляция қилиш жараёнида ҳар бир контракт калкуляция қилинаётган маҳсулотнинг алоҳида бирлиги ҳисобланади ва шунинг учун ҳар бир контракт бўйича ҳаражатлар бухгалтерия бош дафтарида алоҳида счёта тўпланади.

Boshqaruv hisobi / Pardayev A., Pardayev B. / T.: G'G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi., 2019

Тугалланмаган контрактлар бўйича фойдани аниқлаш

Асосий материаллар

- Контрактга киритиладиган материаллар махсус сотиб олинган материаллардан ҳамда пудратчи омборидаги материаллардан иборат бўлиши мумкин. Бунда тегишли харажатлар контракт сметининг дебетига ёзилади.

Ишлаб чиқариш ходимларининг иш ҳақи

- Контракт ҳисобига ўтказиладиган меҳнат харажатлари режалар ва ҳужжатларни тузиш билан боғлиқ офис ишлари (жумладан аниқ ишчилар маоши ва иш вақти ҳисоби), бевосита заводда (корхонада)ги ишлаб чиқариш операциялари ва қурилиш участкасидаги ишларни ўз ичига олиши мумкин.

Бевосита харажатлар

- Материаллар ва меҳнатдан ташқари контракт бўйича бевосита харажатлар борки, уларнинг аҳамияти катта. Бу тоифага икки асосий модда, яъни ишлаб чиқариш қурилмалари ва субпудрат бўйича ишлар киради.

Ишлаб чиқариш қурилмалари

- Ишлаб чиқариш қурилмалари ва ускуналар контракт учун махсус сотиб олинган бўлиши мумкин.

Субпудрат бўйича ишлар

- Контракт катта бўлса ёки ишнинг маълум жиҳатлари бўйича мутахассисларнинг фаолияти билан боғлиқ контракт бўлса, компания субпудратчиларни жалб қилиши мумкин. Субпудратчи бажарган ҳар қандай ишнинг таннархи контрактнинг бевосита харажатлари ҳисобланади ва контракт сметини дебетига ҳисобга олинади.

Нима учун харажатларни тақсимлаш базасидан фойдаланиш керак?

Тўғридан-тўғри иш соатлари, тўғридан-тўғри иш соати ёки машина соатлари каби тақсимлаш базаси ишлаб чиқариш қўшимча харажатларини алоҳида ишларга белгилаш учун ишлатилади.

Биз тақсимлаш базасидан фойдаланамиз, чунки:

- a. Муайян ишлар учун устама харажатларни тарқатиш (ҳисоблаш) мумкин эмас ёки қийин.
- b. Устама ишлаб чиқариш харажатлари машиналарда ишлатиладиган мойдан тортиб ишлаб чиқариш бошлиғининг маошигача бўлган турли хил элементлардан иборат.
- c. Ишлаб чиқариш харажатларининг кўп турлари, гарчи маҳсулот ишлаб чиқариш давр (йил) мобайнида ўзгариб турса ҳам, қатъий белгиланган.

ИШЛАБ ЧИҚАРИШ УЧУН ҚЎШИМЧА ХАРАЖАТЛАРНИ ҚЎЛЛАШ

Ишларга қўшимча харажатларни қўллаш учун ишлатиладиган олдиндан белгиланган қўшимча харажатлар даражаси (*POHR*) давр бошланишидан олдин аниқланади.

$$POHR = \frac{\text{Келгуси давр учун тахминий умумий ишлаб чиқариш харажатлари}}{\text{Келгуси давр учун тақсимлаш базасида тахминий умумий бирликлар}}$$

Идеал ҳолда, тақсимлаш базаси қўшимча харажатларни келтириб чиқарадиган харажат омилидир

The predetermined overhead rate - *POHR*

Қўшимча харажатлар ставкаларини ҳисоблаш

$$Y = a + bX$$

Олдиндан белгиланган қўшимча харажатлар ставкаси тўрт босқичли жараён ёрдамида давр бошланишидан олдин ҳисобланади.

- Кейинги даврдаги ишлаб чиқаришнинг тахминий даражаси учун зарур бўлган тақсимлаш базасининг умумий миқдорини (махраж) ҳисобланг.
- Келгуси давр учун жами қатъий қўшимча ишлаб чиқариш харажатларини ва тақсимлаш базасининг бирлигига ўзгарувчан ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобланг.
- Умумий ишлаб чиқариш харажатларини ҳисоблаш учун қуйидаги тенгламадан фойдаланинг:
- Олдиндан белгиланган қўшимча харажатлар ставкасини ҳисобланг.

Бу ерда,

- **Y** = кутилаётган умумий ишлаб чиқариш харажатлари
- **a** = Ҳисобланган доимий ишлаб чиқариш харажатлари
- **b** = Тақсимлаш базасининг бир бирлигига ҳисобланган ўзгарувчан ишлаб чиқариш харажатлари
- **X** = Тақсимлаш базасининг тахминий умумий миқдори

ҚЎШИМЧА ХАРАЖАТЛАР СТАВКАСИ

Yost Precision Machining компанияси келгуси даврнинг тахминий ишлаб чиқариш даражасини қондириш учун 40 000 тўғридан-тўғри иш соатини талаб қилишини тахмин қилмоқда. Бундан ташқари, компания доимий ишлаб чиқаришнинг умумий қўшимча харажатларини 640 000 АҚШ доллари ва тўғридан-тўғри иш соати учун ўзгарувчан ишлаб чиқариш харажатларини 4,00 долларга баҳолайди.

$$Y = a + bX$$

$$Y = \$640,000 + (\text{тўғридан-тўғри иш соати учун } \$ 4,00 \times 40,000 \text{ тўғридан-тўғри иш соати учун})$$

$$Y = \$640,000 + \$160,000$$

$$Y = 800\,000 \text{ dollar}$$

DLH - Direct labor hours

$$\text{POHR} = \frac{800\,000 \text{ доллар умумий ишлаб чиқариш харажатлари}}{40\,000 \text{ тўғридан-тўғри иш соати (DLH)}}$$

$$\text{POHR} = \text{тўғридан-тўғри иш соати учун } \$ 20.00$$

Фойдаланилган адабиётлар

- Cost Accounting: A Managerial Emphasis / Horngren T. Ch., Datar S.M., Rajan M.V. / Published by Pearson, 2015
- Managerial Accounting. 17th Edition / Ray H. Garrison, Eric W. Noreen, Peter C. Brewer / Published by McGraw-Hill Education, 2021
- Management accounting Information for Decision-Making and Strategy Execution. 6th Edition Anthony A. Atkinson, Robert S. Kaplan, Ella Mae Matsumura. Madison S. Mark Young / Published by Pearson, 2012
- Boshqaruv hisobi / Pardayev A., Pardayev B. / T.: G'G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi., 2019
- Boshqaruv hisobi /Israilov R.I., Maxsudov B.Yu.. / T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2020
- Финансовый менеджмент: теория и практика / Стоянова Е.С. и другие / М.: Изд-во «Перспектива», 2010

Эътиборингиз учун раҳмат!

